

Emilio Marin, *Mursa. Hadrijanova kolonija uz limes Rimskog Carstva / Colonia Aelia at the Limes of the Roman Empire*, edicija *Mursa aeterna* IV, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Znanstveno vijeće za antropologijska istraživanja i Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, Zagreb–Osijek, 2018.

U nakladi Akademijinih Znanstvenog vijeća za antropologijska istraživanja i Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku te u sunakladi Muzeja Slavonije Osijek, Hrvatskog katoličkog sveučilišta, Osječko-baranjske županije, Grada Osijeka i Ministarstva kulture Republike Hrvatske, a pod egidom glavnog urednika Andrije Mutnjakovića, objavljeno je divot-izdanje *Mursa. Hadrijanova kolonija uz limes Rimskog Carstva*, iz pera Emilija Marina, uvaženog i svjetski priznatog znanstvenika, sveučilišnog profesora i visokog magistrata.

Ovo nije prva prigoda u kojoj se znanstvena zajednica upoznaje sa spomenutom monografijom, što i ne čudi s obzirom na to da je od njenog objavljivanja proteklo nekoliko godina. No, knjiga takvog formata zaslužuje više osvrta, tim više što sadržava višestruke aspekte života rimskodobne Murse koji su neiscrpivo vrelo promišljanja i raspravljanja.

Ovo, doduše, nije niti nova tema – godine 2014. u istoj je seriji (kao I. svezak edicije *Mursa aeterna*) objavljena monografija Danice Pinterović, naslovljena jednostavno *Mursa* (u kojoj se naš autor pojavljuje kao autor kratke sinteze antičke Murse). Četiri godine poslije Emilio Marin u stanovitom smislu kreće od te točke, ali s novim pristupom i otvorivši neka područja kojima se Danica Pinterović nije bavila. Marinova knjiga u tom smislu zaokružuje dosadašnje spoznaje o Mursi, tom iznimno važnom panonskom urbanom središtu, sagledavši je iz geografskog, povijesnog, arheološkog, arhitektonskog, religijskog i kulturološkog kuta gledanja. Obje su monografije tehnički isto koncipirane (obje su objelodanjene u okviru iste serije – *Mursa* Danice Pinterović kao I. svezak, *Mursa* Emilija Marina kao IV. svezak, dok je II. svezak posvećen velikom osječkom mostu, a III. osječkom Nutarnjem gradu). Tekst je dvojezični (lijevi stupac na hrvatskom, desni na engleskom jeziku), obogaćen je obiljem kvalitetnog ilustrativnog materijala (fotografijama vrhunske umjetničke razine, crtežima, kartama) a prati ga ustaljeni znanstveni aparat (bilješke, popis literature i popis ilustracija). *Mursa* Danice Pinterović obuhvatila je puno širi vremenski raspon (od pretpovijesti do kasne antike), što se neminovno odrazilo u sažetijem narativu o pojedinom povijesnom razdoblju. Treba, osim toga, imati na umu da je riječ o ponovljenom izdanju izvorno objavljenom 1978. godine (*Mursa i njeno područje u antičko doba*, Centar za znanstveni rad JAZU, Osijek) pa se stoga Marinova *Mursa* neminovno osvrće i na rezultate arheoloških istraživanja koja su u međuvremenu (tijekom proteklih četrdeset godina) obogatila znanstvene spoznaje o tom lokalitetu. Marinova *Mursa* osim toga poprilično mjesto posvećuje kasnijoj povijesti Murse – njezinoj kršćanskoj fazi, povijesnim trvenjima tijekom kasne antike u kojima je Mursa često bila poprište, razdoblju razaranja i kraja Murse kao i novovjekovnom interesu za proučavanje mursijske baštine – temama kojima do ove prilike nije bila posvećena adekvatna pozornost.

Emilio Marin usredotočio se na Hadrijanovu Mursu, podignutu na rang kolonije, odabravši je predstaviti na specifičan način – kroz tematske cjeline koje u glavnim crtama poštuju kronološki slijed, iako nerijetko ponovo kreću s neke prethodne točke na lenti vremena i tako unutar sebe tvore vlastiti ciklus. Nakon uvodnih riječi akad. Pavla Rudana o ozračju u kojemu je knjiga nastala te kratkog predgovora iz pera glavnog i odgovornog urednika akad. Andrije Mutnjakovića, autor se u prologu osvrće na razvoj i ulogu limesa koji je Rimsko Carstvo u dugoj liniji razgraničavao od barbarika.

U prvom poglavlju, naslovljenom *Zemlja*, obrađeni su geografija panonskog Međuriječja (prostora omeđenog Dravom, Savom i Dunavom) kroz narative povijesnih izvora, a potom geografski kontekst unutar kojega je smještena Mursa te povijesni kontekst koji rasvjetljuje nastanak i razvlog tog panonskog grada do Hadrijanova vremena. Drugo poglavlje (*Grad*) posvećeno je osnivanju Hadrijanove kolonije u Mursi; s glavnim narativom isprepliću se podaci koji ocrtavaju arhitektonske i urbanističke aspekte rimskodobnog grada, kao i dosadašnja promišljanja o arheološkim ostacima Hadrijanove kolonije koji se nalaze ispod današnjeg grada, pa su zbog toga razmjerno nedostupni neometanom arheološkom istraživanju. Riječ je ne samo o arhitektonskim ostacima, nego i o pokretnoj arheološkoj građi koju autor predstavlja kroz umjetnička i zanatska ostvarenja, kroz carski kult i potragu za stadionom i klesarskom radionicom. Sljedeće poglavlje (*Bogovi*) prikaz je religijskog života Murse, rekonstruiranog na temelju zavjetnih natpisa pojedinim bogovima rimskog i istočnjačkog panteona, kao i na temelju reljefnih i skulpturalnih prikaza pojedinih božanstava. Poglavlje naslovljeno *Kršćanstvo* logični je kronološki nastavak prethodnoga, i u njemu autor predstavlja malobrojne kršćanske nalaze iz Murse, kao i građu koja bi mogla pripadati ranokršćanskom horizontu, a ne propušta nas upoznati ni s trvenjima koja su tijekom 4. stoljeća potresala vjersku domenu života u Mursi i Carstvu općenito.

Peto poglavlje (*Bitke za Carstvo*) sadrži pregled oružanih sukoba koji su se tijekom života kolonije u Mursi odigrali u njezinoj okolini, počevši od vremena njenog osnivača Hadrijana pa sve do sredine 4. stoljeća. Poglavlje *Stanovnici* bavi se etničkom slikom populacije Murse, kao i Mursijcima u "dijaspori" te došljacima u Mursu (trgovcima, vojnicima, rimskim administrativnim osobljem), a sve na temelju epigrafičkih svjedočanstava. Ovdje kronološki ciklus počinje od početka, i autor analizira građu nastalu prije osnutka kolonije, kao i onu koja pripada mursijskoj koloniji. U sedmom poglavlju (*Između Italije i Dunava*) autor Mursu smješta u kontekst rimskih kopnenih i riječnih puteva koji su gradu omogućili živu komunikaciju i trgovinu s velikim trgovačkim i obrtničkim središtima šireg područja. Sljedeće je poglavlje (*Kraj Murse*) posvećeno okolnostima koje su dovele do postupnog zamiranja urbanog života u rimskodobnoj Mursi, dok se u posljednjem poglavlju (*Mursa rediviva*) autor osvrće na dosadašnja istraživanja ovog iznimno važnog panonskog lokaliteta, počevši od Matije Petra Katančića, preko Josipa Brunšmida, Viktora Hoffillera i Josipa Jurja Strossmayera pa sve do suvremenih povjesničara i arheologa koji istražuju bogatu ostavštinu antičke Murse. Monumentalna monografija završava autorovim epilogom u kojemu se on osvrće na vlastiti znanstveni rad i u taj kontekst stavlja i svoje zanimanje za Mursu.

Knjigu prati uobičajeni znanstveni aparat: bilješke (njih ukupno 792), smještene nakon teksta vjerojatno kako ne bi odvlačile pozornost čitatelja od glavnog narativa, pozamašna bibliografija (252 naslova relevantne znanstvene literature) te popis ilustracija (155 fotografija vrhunske kakvoće, crteža i karata).

Monografija Emilija Marina prvi je put bila predstavljena u Osijeku, u prostorijama Arheološkog muzeja, 26. travnja 2019., a potom i u Zagrebu, u Knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 11. lipnja 2019. godine. Na predstavljanju u Osijeku istaknuto je kako su arheološki ostaci Murse razmjerno skromni (zbog već spomenute činjenice da je današnji Osijek nalegao na rimskodobnog prethodnika), ali da je njena povijesna vrijednost golema. Na tom tragu, na predstavljanju u Zagrebu akad. Mladen Obad Šćitaroci istaknuo je da "o Mursi nema puno podataka u povijesnim dokumentima, a malo je i arheoloških tragova pa je pravo umijeće osmisliti i napisati ovakvu knjigu", a

akad. Rajko Bratož, član Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Marinovu je *Mursu* nazvao primjerom "totalne povijesti" jer obuhvaća sve raspoložive izvore (antičke, srednjovjekovne i novovjekovne). Ova knjiga obuhvaća i širok dijapazon tema, pruživši pregršt informacija iz područja geografije, povijesti, ekonomije, demografije, lingvistike, kulture, religije... – multidisciplinarnost je jedna od najizrazitijih vrijednosti Marinove *Murse*, knjige koja čitatelju omogućava uvid u sve vidove života u jednom rimskodobnom gradu. To je, osim toga, i jedna od malobrojnih knjiga posvećenih nekom gradu u panonskom dijelu Ilirika (osim *Murse*, svoju monografiju zasad ima samo Sirmij, a uskoro će je, nadajmo se, dobiti i Segestika / Siscija), u kojoj se dosadašnje spoznaje spajaju s autorovim promišljanjima i rezultatima istraživanja, a sve potkrijepljeno ilustrativnim materijalom koji daje priliku da se autorov narativ iščita i na drugačiji (slikovni) način. Zahvaljujući dvojezičnosti, *Mursa* će zasigurno pronaći svoj put prema svjetskoj znanstvenoj zajednici, itekako zainteresiranoj (a dosad zbog jezične barijere većinom zaključno) za panonsku antiku.

Marinova monografija neka bude poticaj objavljivanju sličnih knjiga o drugim gradovima iliričkog područja – kako o onima čiji je procvat uvjetovan grčkom kolonizacijom, tako i o većim urbanim cjelinama iz rimskog doba. Hrvatska u tome pogledu itekako ima što pokazati europskoj i svjetskoj znanstvenoj zajednici, a *Mursa* neka bude uzor na koji se način može predstaviti naša povijesna i arheološka baština.

Alka Domić Kunić